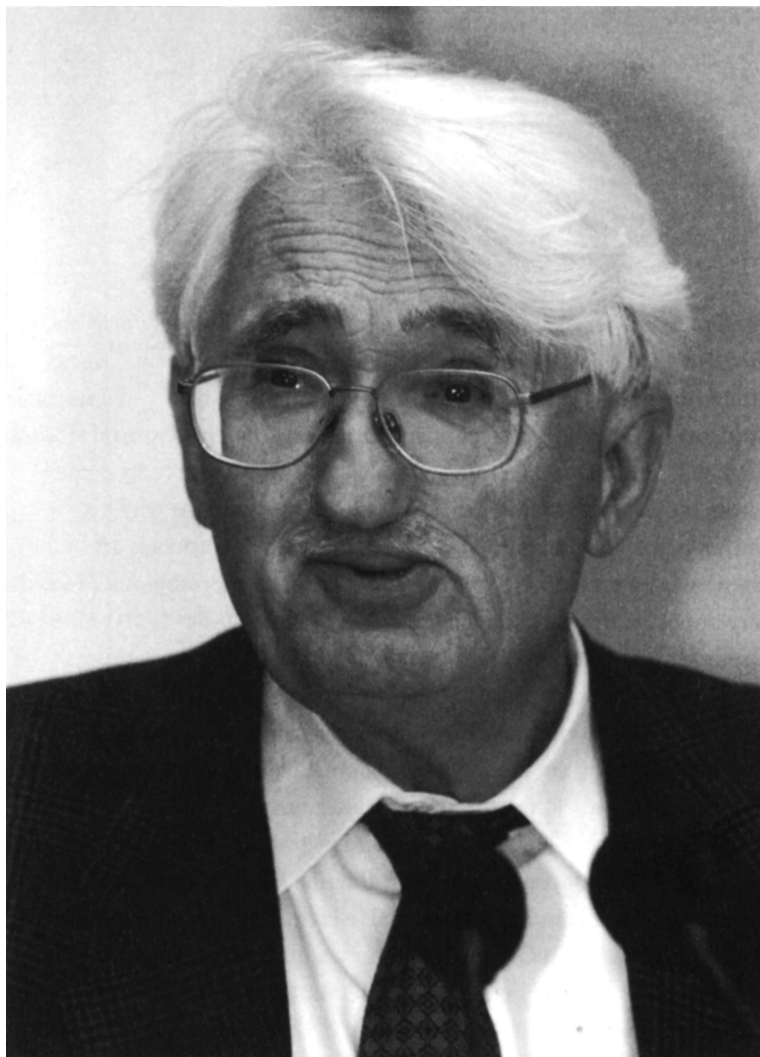

Prefață:

Cine este Jürgen Habermas?

Jürgen Habermas este unul dintre cei mai importanți și renumiți teoreticieni sociali afirmați după al Doilea Război Mondial. Scrierile lui teoretice influențează multe zone diferite din științele umaniste și științele sociale. Fără îndoială că toți cei care studiază sociologia, filosofia, politica, teoria juridică, studiile culturale, limba engleză, limba germană și tematica europeană îi vor întâlni numele la un moment dat. Există câteva motive pentru care lucrările lui au o influență atât de mare. Mai întâi, Habermas este un teoretician interdisciplinar. Sfera lui de referință este prodigioasă. El este tocmai opusul a ceea ce sociologul Max Weber (1864–1920) a numit „specialist fără spirit“, adică teoreticianul care nu se aventurează niciodată dincolo de domeniul restrâns al specializării lui. Pentru că lucrările lui transcend delimitările disciplinare în cadrul cărora gândesc cei mai mulți profesori universitari și studenți, majoritatea cititorilor lui s-a întâlnit rareori cu un singur aspect al operei sale. Mai mult, Habermas scrie de aproape cincizeci de ani, fiind un autor prolific. Pe lângă calitatea de teoretician social și politic, el este, în prezent, unul dintre principalii intelectuali publici din Europa. Este decanul și inspirația stângii democrate din Germania și, în spiritul filosofiei lui, are în mod frecvent intervenții critice – mai curând ca cetățean, și nu în calitate de specialist – în sfera publică germană și europeană, în chestiuni culturale, morale și politice generale.

1. Jürgen Habermas.

Pentru ca această carte să fie scurtă, vom oferi foarte puține informații despre viața lui Habermas. Și nu pentru că nu ar fi interesantă, chiar dacă viețile oamenilor de știință sunt rareori biografii extraordinare, ci întrucât considerăm că opera este mai importantă decât omul. (Acestea fiind spuse, nici nu vom proceda asemenea lui Martin Heidegger care, atunci când a scris despre filosoful Aristotel, a notat doar că „s-a născut la data, a scris și a murit“.) Scrierile lui Habermas au fost impulsionate de evenimentele istorice importante pe care le-a trăit, și poartă amprenta lor, mai ales sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial în 1945, apariția Republicii Federale Germania din ruinele economice și sociale ale acestuia, Războiul Rece, protestele studențești din 1968, căderea Zidului Berlinului în 1989 și dispariția Uniunii Sovietice.

Habermas s-a născut la Düsseldorf în 1929. A crescut într-o familie germană din clasa de mijloc, care s-a adaptat fără proteste la regimul nazist, dar și fără să îl sprijine într-un mod activ. Orientările politice personale i s-au conturat în 1945, când avea 16 ani. Spre sfârșitul războiului, ca aproape toți adolescenții germani sănătoși de vârsta lui, s-a alăturat mișcării Tineretului Hitlerist. După război, după ce a vizionat filmele documentare despre Holocaust și a urmărit procedurile proceselor de la Nürnberg, a conștientizat realitatea îngrozitoare de la Auschwitz și dimensiunea catastrofei morale colective din perioada nazistă.

În tinerețe a studiat filosofia la Göttingen, Zürich și Bonn. Nu a fost un radical. Între 1949 și 1953 s-a adâncit în opera lui Martin Heidegger. Totuși, la scurt timp a fost dezamăgit de acesta, nu atât din cauza apartenenței lui Heidegger la nazism și sprijinului public pe care l-a acordat acestuia, cât din cauza afirmațiilor lui evazive ulterioare, refuzului de a-și exprima părerea de rău față de acțiunile lui, de a le recunoaște și a le lăsa în urmă. În 1949 s-a stabilit primul guvern al Republicii Federale Germania, condus de conservatorul Konrad Adenauer. Relația tânărului Habermas

2. Martin Heidegger. Ca student, Habermas i-a apreciat opera. Ulterior, el a criticat vehement tăcerea lui Heidegger cu privire la calitatea lui de membru al partidului nazist.

cu Heidegger, care a început printr-un entuziasm optimist, dar s-a transformat în scurt timp în sentimente de dezamăgire și trădare, a fost simptomatică pentru relația lui cu întregul regim Adenauer: din punctul lui de vedere, acesta reprezenta un refuz colectiv și calculat de a recunoaște trecutul și de a se îndepărta de el.

În 1954, Habermas a obținut titlul de doctor cu o teză despre filosoful idealist german Friedrich Schelling. Apoi s-a aplecat asupra operei lui Herbert Marcuse și asupra primelor scrieri ale lui Karl Marx, iar după doi ani a devenit primul asistent de cercetare al filosofului Theodor W. Adorno la Institutul pentru Cercetări Sociale din Frankfurt. Habermas a fost impresionat de experiența profesorilor lui de la Frankfurt, Adorno și Max Horkheimer, ambii de origine evreiască germană, și ambii nutrind un sentiment, în mod explicabil ambivalent, de apartenență la tradiția germană.

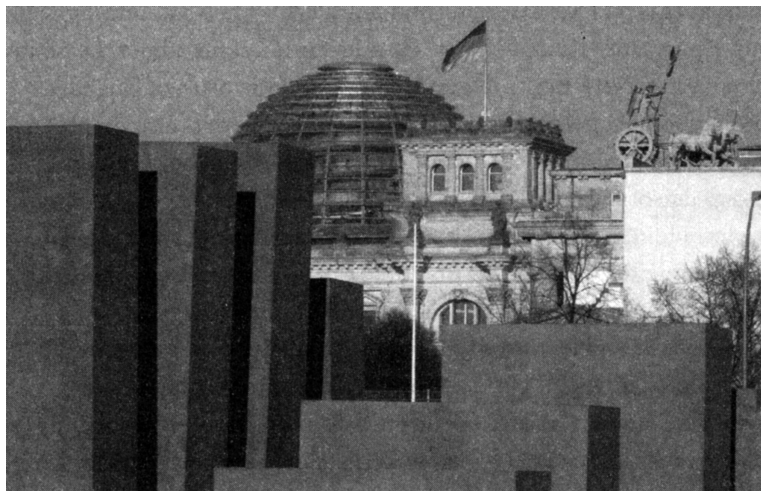

3. Konrad Adenauer, primul Cancelar al Republicii Federale Germania.

De la ei, Habermas a învățat cum să se identifice cu propriile lui tradiții germane păstrând o distanță critică, ceea ce i-a permis „să le continue într-un spirit autocritic, cu scepticismul și luciditatea omului care a fost păcălit deja o dată” (AS, p. 46). În această perioadă, scrierile lui Habermas au devenit mai radicale și mai apropiate de spiritul lui Marx. Prea apropiate pentru preferințele lui Horkheimer, directorul Institutului, care a renunțat la opiniile în mod declarat marxiste ale lui Habermas și i-a pregătit plecarea de la Institut. În 1958, Habermas a părăsit Frankfurtul, acordându-i-se un post definitiv la Universitatea din Marburg,

în 1961. Ulterior, a devenit profesor de filosofie la Heidelberg și, în 1964, s-a întors la Universitatea din Frankfurt pentru a ocupa poziția de profesor de filosofie și sociologie. În această perioadă de efervescentă politică, Habermas s-a îndepărtat de studenții radicali, cu care în general simpatiza, atunci când le-a numit, în mod provocator, politica de confruntare totală cu autoritatea drept „fascism stângist“. Din 1971 până în 1983, a fost directorul Institutului Max Planck din Starnberg. În 1983, Habermas s-a întors la Universitatea din Frankfurt pentru a predă filosofia, unde și-a consolidat reputația de teoretician social important și de voce respectată a stângii democratice din Germania de Vest.

În luna noiembrie a anului 1989 a căzut Zidul Berlinului și, ulterior, Habermas a fost martor la unificarea Germaniei. S-a numărat printre cei care au criticat vehement modul de desfășurare a procesului unificării. La începutul anilor 1990, Habermas a devenit tot mai interesat de opera filosofului politic american John Rawls, de concepția lui asupra liberalismului și de tradiția democrației constituționale americane. Criticii de stânga ai lui Habermas îi ironizează deseori cariera afirmând că a debutat în calitate de critic marxist al capitalismului și a ajuns un apărător al democrației liberale americane. Deși plauzibile la un nivel superficial, aceste ironii sunt simpliste și vin dintr-o incapacitate de a surprinde complexitatea convingerilor lui politice și intelectuale. Habermas a fost în aceeași măsură critic al marxismului și critic marxist, și a avut întotdeauna aprecieri negative grave atât la adresa capitalismului, cât și a liberalismului. Totuși, el consideră că asimilarea cu succes de către Germania de Vest a tradițiilor democrației occidentale este cea mai mare realizare culturală a ei, chiar dacă valorizează aceste tradiții mai curând negativ decât pozitiv, ca pe o cale de „a rupe cu continuitățile greșite“ ale propriei lui culturi politice. Tocmai acesta este motivul pentru care sociologul german Ralph Dahrendorf l-a numit, nu fără o anumi-

4. Memorialul Holocaustului, Berlin, cu Poarta Brandenburg și noul dom transparent al Reichstagului în fundal.

tă ironie, „adevăratul nepot al lui Adenauer“ (BR, pp. 88–89). În complexitatea situației, și în ciuda marilor schimbări din atmosfera intelectuală și politică din ultimii cincizeci de ani, viziunea intelectuală și politică a lui Habermas prezintă o continuitate extraordinară.

Am rezumat motivația psihologică și originile biografice ale relației ambivalente a lui Habermas cu Germania, și reținerile lui de durată față de naționalism. Totuși, nu trebuie să fim tentați să personalizăm aceste aspecte ale operei lui. Este simplu să uităm că tensiunile și complexitățile inerente din istoria și politica germană recentă sunt vii și reale. Acest fapt este evident pentru vizitatorii domului transparent al Reichstagului din Berlin, de unde se poate privi atât în afară, spre Poarta Brandenburg și spre noul memorial al Holocaustului, cât și direct în jos, în sala de ședințe.

Nicio altă teorie socială și politică nu surprinde aceste chestiuni complicate și aceste tensiuni la fel de atent ca cea a

lui Habermas, nici nu se folosește de ele mai eficient. Ele stau la baza cosmopolitismului său, a suportului pe care l-a dat Uniunii Europene, a neîncrederii lui în naționalism și a faptului că a apărat patriotismul constituțional, precum și la baza universalismului său moral. Filosofia lui Habermas este, în același timp, perfect germană și prin excelență non-parohială.

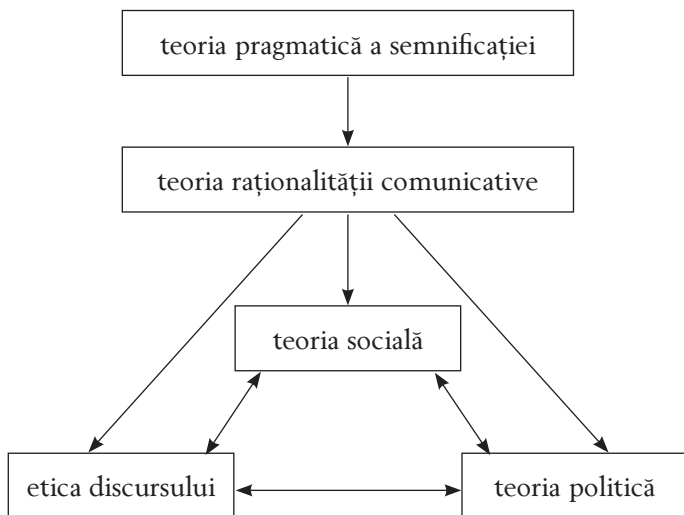
În 1994, Habermas s-a pensionat din poziția de la Frankfurt, iar în prezent trăiește și scrie la Starnberg, predând cu jumătate de normă în Statele Unite. Scrierile îi sunt publicate cu regularitate și rămâne un comentator politic și cultural la fel de activ ca întotdeauna. A scris recent pe teme diverse, cum ar fi bioetica, tehnologia genelor, Irak, terorismul, cosmopolitismul și politica externă americană după atentatele de la 11 septembrie 2001.

În cea mai mare parte din lucrarea de față discutăm despre teoria de maturitate a lui Habermas, scrierile publicate după 1980. Am acordat mai puțin spațiu scrierilor lui politice ocazionale. Nu judecăm aici relativa importanță a vieții lui Habermas ca intelectual public și cariera lui universitară; considerăm că teoria lui este mult mai dificil de înțeles decât opiniile lui politice și observațiile culturale, care au fost scrise pentru un public nespecializat și care sunt de sine stătătoare.

Habermas este, pe linia unui spirit german oarecum demodat în zilele noastre, un creator de mari teorii. El pune mari întrebări privind natura societății moderne, problemele cu care se confruntă ea și locul limbii, moralității, eticii, politicii și legii în interiorul ei. Răspunsurile lui sunt complexe și variate, rezultând din coroborarea atentă a cunoștințelor sale din câteva discipline diferite. Mai mult, scrierile lui cele mai importante sunt descurajant de lungi și tehnice. El nu scrie pentru începători, iar prima lectură a operei lui poate fi o experiență frustrantă. În timp ce Habermas se concentrează asupra imaginii de ansamblu, lasă deseori în sarcina colaboratorilor și discipolilor adăugarea ulterioară a detalii-

lor. Uneori, lipsesc părți întregi din argument. În același timp, el poartă un dialog constant cu criticii lui și își reformulează în mod frecvent ideile pe care le expune în replică, făcând mici ajustări ale căror implicații nu sunt întotdeauna evidente. Din toate aceste motive, cu ușurință pot fi derutați acei cititori ai săi cărora le lipsește imaginea de ansamblu și care nu știu ce anume este esențial și ce anume are o importanță marginală. Unul dintre scopurile acestei cărți este să ofere imaginea de ansamblu, plasând părțile diferite ale operei lui în contextul întregului proiect. În acest sens, vom începe cu o schiță a corpusului operei de maturitate a lui Habermas. Aceasta se împarte în cinci programe de cercetare:

1. teoria pragmatică a semnificației;
2. teoria raționalității comunicative;
3. programul teoriei sociale;
4. programul eticii discursului;
5. programul teoriei democratice și juridice, sau teoria politică.

5. Perspectivă asupra programelor de cercetare ale lui Habermas.

Fiecare program este relativ autonom și aduce o contribuție la un domeniu distinct al cunoașterii. Totuși, în același timp, fiecare se află într-o relație mai mult sau mai puțin sistematică cu toate celelalte.

Teoria pragmatică a semnificației, împreună cu teoria raționalității comunicative, oferă ideile călăuzitoare ale teoriei lui sociale, etice și politice. La rândul lor, aceste trei programe de cercetare se sprijină reciproc. Le numim programe de cercetare pentru că fiecare dintre ele este încă în desfășurare. Fiecare program răspunde unui set diferit de întrebări, combinând introspecții din discipline diferite. Vom oferi un scurt rezumat al fiecărui program în Apendicele de la finalul cărții. În capitolele următoare, parcurgem aceste programe aproximativ în ordinea cronologică în care le-a conceput Habermas.